

APUNTS PER A UNA BIOGRAFIA

per Josep Valls Moix

LA PREHISTÒRIA

Jo no vaig anar mai a la *Costura de la caca*, vaig anar de cop als pàrvuls, amb *Donya Maria*.

La *costura* era una entrada o baixos del carrer de la Indústria. El paviment era de terra. Allí deixaven els nens les dones que anaven a la fàbrica, tots proveïts d'un orinalet. Els recordo asseguts en semicercle, i al mig una dona vestida de negre i amb una canya a la mà, com si dirigís l'orquestra. La fetidesa que sortia d'aquella entrada, la recordo perfectament avui.

Donya Maria era la mestressa dels pàrvuls. Em va admetre a l'escola quan encara no tenia l'any. Va fer-ho per simpatia al meu pare, que havia quedat vidu tan jove. Era soltera i ratllava la trentena. Jo era tan petit que diuen que tota la classe em tenia a la falda.

Quan vaig començar a caminar i vaig créixer ja em deixà anar a la *grada* amb els altres nens. La *grada* era una espècie d'escalinata de fusta, de quatre graons monumentals (almenys per a mi). Cadascun tindria uns 40 centímetres d'alçada per 80 de profunditat, de manera que asseguts els de darrera amb prou feines arribaven a molestar els que tenien al davant. I quan estàvem drets, *Donya Maria* d'un cop d'ull ens veia tots.

Ens posàvem drets a l'hora de marxar per recitar amb cantarella melòdica: *Os damos gracias, Señor, porque nos habéis asistido en nuestras luces...*

També ens posàvem drets per endevinar les províncies d'Espanya. *Donya Maria* tenia un mapa damunt la taula que era un *rompacabessis*. Ara en dirien un *puzzle* (de 48 peces). *Donya Maria* agafava una província i la tirava enlaire fins al sostre i la recollia entre les dues mans. Jo deia: *Badacós!!*. Era la més gran i de color verd. La que em sabia més.

A fi de curs venia una junta de cultura a fer-nos els *exàmits*. La formaven l'Alcalde, el Notari, el Metge, *Donya Llúcia Xanxo* (aquesta jutjava les labors de les nenes), el *Lens* que era paleta, suposo que com a *tècnic d'arquitectura*, i el meu oncle Pepito, expert en literatura, pintura i altres belles arts.

Recordo que em van posar dret damunt la taula de *Donya Maria* i vaig recitar la *Fábula de la Paloma* de Samaniego:

*Un "poso" Pintado vió
una paloma sedienta
y tiróse a él tan violenta
que contra la tabla dió.
Del golpe...*

Suposo que el meu oncle no cabia a la pell. Als tres anys ja sabia llegir i als cinc probablement ja extreia arrels quadrades; era, en resum, un *repelente niño Vicente*.

En aquella època, els nois de 12 o 13 anys ja els treien de l'estudi i els posaven a treballar, perquè *el mestri ja no sap què ensenyar-li*.

Als 7 anys em van canviar d'escola per consell de *Donya Maria*. D'una banda perquè em considerava prou madur per anar a un grau superior, i d'una altra, potser perquè el meu pare continuava vidu i no n'hi feia cap cas.

Vaig anar als *Hermanos*. Primer a la classe dels petits. Als pocs dies era el tercer, darrera el Ton Llenas que era el primer, i el Ton Costa que era el segon. Ambdós eren tres o quatre anys més grans que jo. Vingué el final de curs, i amb ells els exàmits. Els feia l'*hermano Saturnino*, que era de la classe dels grans i director del Col·legi. Hi assistien les famílies dels alumnes. En repartir els premis, el tercer, que a dret de llei em tocava, el varen donar a *Federico Alonso*, fill del notari, que assistia a l'acte. La meua padrina va agafar tan forta enrabada en veure que m'havien *quitat el diploma* per donar-lo a aquell nyèbit, que va dir la dècima tan malament que no se'l va sentir del coll de la camisa, que volgué que em traguessin de l'escola i em portessin a l'*Estudi de Dalt* amb el *Mestri Manco*, don Salvador Fontdevila i Español, home de fortes conviccions republicanes. Com que el candidat del partit contrari en les eleccions era el marquès de Samà i també es deia Salvador, va dir que ell abans de portar aquest nom preferiria anomenar-se *Cacaseno Siruela*, i també fou conegut amb aquest patronímic.

Vaig passar a la segona classe. *Allí fue Troya*. Aquell nen aplicat, estudiós i modèlic es transformà en un trapella que no obria un llibre ni per remei. *Les males companyies* em van portar a fer mal als horts dels Reguerons i a robar fruita. No hi valia el pregó que feia el Ton Salve, que insinuava que a les pruneres de cal senyor secretari hi havien posat *cagamucho*; nosaltres com si res. No valien tampoc els càstigs corporals que feien els Maristes, que eren molt forts. Recordo a un que estava agenollat, li va dir l'*hermanu*: "*Quítate las gafas*", i d'un bolet el va fer volar 2 o 3 metres lluny.

Un altre, d'un bolet semblant, anà a petar contra el cantell de la tarima i en alçar-se mirava contra el govern, o sigui que quedà amb un estrabisme per a tota la vida (El diagnòstic que li faig ara és que li produïren una fractura de la base del crani i de la punta del roquer del temporal amb la paràlisi del nervi motor ocular extern. Paràlisi de Gradèngo).

Un altre en una excursió d'una vergassada a la part posterior de les cames va fer una paraplègia i l'hagueren de portar a casa seva a pes de braços. Sortosament, es recuperà.

A classe sovint ens "receptaven" 20, 40 o més palmetades, que ens les repartien entre les dues mans. Per aguantar millor el dolor deien que era bo fregar-se-les amb un all, i per això tots en portàvem a les butxaques. Quan a un el cridaven per anar a rebre el càstig, pel passadís sortien una colla de mans amb l'all corresponent per ajudar a paliar el dolor de la víctima. Llavors jo tenia el palmell de la mà tan

Grup de nens i nenes de l'estudi de Dalt, l'any 1920, aproximadament.
Col·lecció de Frederic Vallbona.

curtit i dur que d'un cop amb la mà plana vaig esquerdar el plafó de la porta de la classe dels petits.

Com he dit abans, anàvem a robar fruita, i aquell capvespre vàrem anar a prendre préssecs a la vinya del cal Pauet que tenien prop de la Font de la Badia. Era una vinya gran, d'on obtenien el vi per a l'any. Al mig hi havia un gran noguer, i als costats uns pocs presseguers, que eren el nostre objectiu. Ens hi va atrapar el guarda-terme: *Alto!!*, digué mentre ens apuntava. *Alto! o descagueo* (el Paella era guec, o sigui que no pronunciava la erra). Era ja fosc. El *Karpatos* s'hi apropà i digué: *No porta escopeta, apunta amb el bastó...!!!*. Desbandada general. Jo vaig saltar per una paret de més de quatre metres d'alçada, i vaig caure d'esquena sobre un camp acabat de llaurar que em féu de matalàs. No vaig parar de córrer fins a casa.

A l'estiu, al migdia, immediatament acabat el dinar, anàvem a nedar al *Bord de la Farrera*. A l'estiu hi havia epidèmies de transtorns intestinals, amb unes diarrees que ens deixaven a les portes de la deshidratació.

En un dels viatges que fèiem als banys de l'època, el *Feliç Tercerol*, en passar pel Molí de la Torre, es tragué els pantalons, s'ajupí, adoptà la posició de pregària mahometana, apuntà a la porta que hi ha a mà esquerra del camí i que és per on s'entra als horts. Va fer el màxim esforç i la me... arribà fins a un pam pel damunt del forat del pany. Una vertadera exhibició.

Al final del curs també hi havia els *exàmits* a les monges, i els feia, perquè fossin ben imparcials, la superiora d'un altre col·legi de fora vila. Anava així:

- ¡A ver niñas! Problema: un albañil compra 200 ladrillos al precio de... (va voler mirar com anaven de cultura).

- ¡A ver niñas!, ¿qué son ladrillos?. Silenci sepulcral. Però la Teresa va alçar-se aixecant la mà. (L'honor de la classe seria salvat).

- Ladrillos son... lladrets petits.

- Cómo?, féu la monja.

- Els lladres quan són petits, són ladrillos, veritat?.

La Teresa era una bona alumna. Un dia va arribar a casa, després del col·legi, i va dir a la seva germana gran:

- El papa, la mama, l'Eduard, el ...(aquí el nom dels altres germans) són uns bèsties.

- Mira que ho diré a la mama i et castigaran.

- No poden fer-ho, ho ha dit la monja. Tu també ho ets... però bèsties racionals.

Els havien explicat que l'home és un animal racional.

Un altre any a l'examen de fi de curs, a una nena quelcom parenta meva, en arribar a casa li van preguntar:

- Bé, doncs, com ha anat...?.

- Malament, va respondre. *Aquest any ha vingut una monja tan ruca que no ha sabut preguntar-nos res del que sabíem...*

Al poble la vida transcorria plàcida i feliç. Les nenes jugaven a saltar corda i cantaven en castellà: *Soy la reina de los mares, como Uds. van a ver. Tiro un pañuelo al suelo, y lo vuelvo a recoger...* i el recollia, i no quedava ja cap dubte que era la

reina de los mares, dels oceans, dels llacs i rius i tot.

També cantaven que *el patio de mi casa es particular, cuando llueve se moja como los demás...* La particularitat devia ser-ne una altra que mai vaig saber.

Els nois jugaven a patacons. Els patacons es feien de les cartes velles que els cafès llençaven. Es partia la carta en quatre trossos que s'unien dos a dos per un petit plec fet a les vores. D'una carta en sortien dos patacons. Era un joc apassionant. Es jugava a fer-lo girar. Plantant-ne un a terra i tirant successivament amb força patacons contra aquest, fins que un el feia girar. Aleshores aquell es quedava amb tots els que hi havia a terra.

Un altre joc que es feia amb ells era *l'estenall*. Consistia en aplicar-ne un a la paret i deixar-lo caure des d'uns 80 centímetres, i anant-ne tirant alternativament fins que n'hi hagués un que cavalqués a l'altre. Aleshores també es quedaven amb tots els que haguessin tirat.

Aquella tarda el *Sucretes* i jo estàvem al cor de l'església per fer funcionar la manxa de l'orgue nou, fent anar aquella gran palanca, i veure com l'agulla que hi havia a la paret pujava fins a *FULL*. Era una feina que agradava a tots els nois. Però aquella tarda només hi érem el meu amic i jo (El *Karpatos* no venia perquè no anava a missa mai).

L'orgue gastava més o menys aire segons si tocaven les flautes o gran trompeteria. Com que era el mes de Maria, la música que acompanyava el cant de les dones era de flautes (música celestial), o sigui de poc vent. Si posàvem l'agulla a *FULL* podíem estar estona sense treballar, i aprofitàvem per jugar a *l'estenall*. Com que fèiem xivarri i enraonadissa, el mossèn, perquè calléssim feia: *xuut...* com si fos una òliba, però nosaltres com si tal cosa, i continuàvem jugant. A vegades l'agulla baixava quasi a zero, però tornàvem a accionar ràpidament la palanca i novament a *FULL*. Però una vegada vàrem fer tard. Era un Amen amb gran trompeteria i amb la despesa extraordinària d'energia que sonà AAA... l'orgue quedà sense aire, i jo, amb la màxima potència dels meus pulmons de nou anys, i donant la nota més baixa que vaig poder, vaig fer: *MENNN...* Però sonà *MENNN...* *PUM*. El *PUM* va ser el cop de cap que em va fer donar a l'orgue la clatellada de mossèn Joan Brugalla. El *Sucretes* ja era al carrer.

No tenia encara deu anys que em van canviar d'escola. Vaig anar a l'Estudi de Dalt, a estudiar Batxillerat amb el senyor Martí.

EL CENTRE CATÒLIC

Al teatre del Centre Catòlic ens aplegàvem les tardes del diumenge a fer tertúlia, una colla de famílies que eren de la casa, i crec que sense pagar cap entrada vèiem alguna funció de teatre del quadre d'afeccionats, un concert del *coro*, una vetllada literària o una actuació espontània improvisada pels ancians de les nostres famílies, que feien jocs de mans, sessions d'hipnotisme o transmissió de pensament... *Què toco ara...?*, preguntava el senyor Domenjó, que era metge, al Magi Vallbona que estava sota el seu poder hipnòtic. I aquest contestava: *la punta del nas del Josepet Calderon*.

Tothom quedava meravellat

Després ballaven el *tio fresco*. Aquells homes tan seriosos i assenyats posaven un full de diari enganxat amb una agulla de cap a la part del darrera del gec del meu avi i començava a cantar: *Qui me l'encendrà, el tio, tio fresco, qui me l'encendrà, mitja pesseta haurà...* Mentre el Magí Vallbona li anava al darrera amb un misto encès intentant posar-li foc i cantava: *Jo te l'encendré, el tio, tio fresco, jo te l'encendré, el tio de paper...* I el meu avi feia uns moviments tan ràpids i irregulars amb el darrera que no vaig veure que li pogués encendre mai.

Quan cantava el coro s'apagava el llum de la sala, s'aixecava el teló i posats tots els components com si anessin a fer-los una fotografia del grup, la senyera a un costat, amb gorra musca els casats, els fadrins amb barretina vermella o descoberts, anaven desgranant el programa de cançons populars.

Nosaltres corriem pels passadissos mentre mossèn Ramon ens tenia a ratlla a barretades, o sigui a cops de barret.

Baixava el teló i venia el segon acte, que era eminentment literari i que consistia en recitar o llegir, la major part de les vegades, poesies patriòtiques, humorístiques o fragments d'alguna obra de teatre. S'alçava el teló i, posats com els del coro, però sense senyera ni gorres musques ni barretines, hi havia tots els qui havien d'actuar a l'espectacle.

Silenci sepulcral. Llavors en sortia un, es posava al mig de l'escenari i desgranava la seva actuació. En acabar tornava al seu lloc enmig de grans aplaudiments.

Quan li va tocar el torn al Franceset, estava tan nerviós que, oblidant-se del que calia fer, va començar a recitar abans d'arribar al centre de l'escenari. Va sortir amb tanta empena que tot recitant: *A la primera embranzida...* li van caure els papers a terra. El públic esclafí en rialles. Tot avergonyit recollí aquella escampadissa i tornà al seu lloc en el grup. Novament es féu silenci i tornà a sortir però pausadament:

- Poble... d'Àngel Guimerà. *A la primera embranzida salta pany i forrellat, a la segona les portes...*

Però a mi allò que m'agradava eren els versos que feien *riuri*, i que recitaven amb molta gràcia el Joaquim Segura o el senyor Gassol.

*Pel camí de l'escorxador
un gros porc, que Déu n'hi do,
presentint que va a la caixa
així s'exclama amb veu baixa:
"És ben trist néixer tocíno
maleeixo lo destino
que m'ha fet tan asquerós,
tan porc, tan sonso i coxíno,
però sobretot tan gustós...
Amb la meva carn trinxada
fan la gran botifarrada,*

Grup escènic del "Centre Catòlic", el 1931.
Col·lecció de Frederic Vallbona.

*amb les cuixes lo pernil,
amb l'esquena cansalada,
amb la llengua menjars mil.
Fins s'aprofita ma ossera
que fa una olla de primera.
De perdiu, corna i ronyons
se'n fa la carn de caldera
i fins coques dels llardons..."*

Era una composició molt llarga i que el Joaquim recitava de memòria. Una altra, que no sé qui la recitava, era un joc de paraules que formaven amb:

*Un pinxo va dir-li al Panxo
Vols que et punxi amb un punxó?
I el Panxo va dir-li al pinxo:
Punxa'm, però a la panxa no.*

O una altra que explicava les trifulques de *Un moro, un lloro i un mico i un senyor de Puerto Rico*.

La cosa canviava quan hi havia funció de teatre. Haviem d'anar-hi d'hora a *rapà pestu*, perquè si un havia d'anar als últims bancs corria el risc de perdre gran part del diàleg. Però això tenia una relativa importància, car com les obres quasi sempre eren les mateixes, el públic se sabia el paper millor que molts actors.

A escena no hi sortia mai cap dona. La moral era molt rígida al Centre Catòlic. En una escena que representaven, en què l'Eusebi Gassol es despedia de la seva estimada, acompanyant-se amb una guitarra, cantava:

*Surt Roseta a la finestra,
que ja n'és vespre.
Surt Roseta al finestró,
que en fa fosc...*

Mentre, mossèn Ramon des del pati de butaques li cridava: *Que t'ho creus, carallot fotut, que sortirà...!!!*. Jo quedava escruixit i esgarriat que un capellà digués uns renecs tan grossos. Però el mossèn no tenia raó del tot. La Roseta no sortia, però sí ho feia una mà blanca i enfarinada que saludava amb un mocadoret. Era la del Casagran, que era el paper que tenia en aquesta obra i que representava a la perfecció.

A l'*atrezzo* del teatre hi havia tres perruques. Una de rossa de cabell llarg, una de negra també de cabell llarg. Aquestes eren per a Sant Josep i la Mare de Déu en l'apoteosi final dels Pastorets. La Verge, en aquesta escena, com que era un quadre plàstic, era també el Casagran que, enfarinat, amb perruca rossa, mantell blau, el cap cot i immòbil, no hi havia qui el conegués. A més la gent mirava tot el grup. Era el *Pessebri*.

La perruca rossa també la portava l'arcàngel Sant Gabriel, i com que feia l'Anunciació des del carrer i la Verge estava dins la casa i no sortia, no necessitava la perruca.

En aquells Pastorets el dimoni gros el feia el Trull Cisteller que, pintat de vermell, la mirada ferrenya, gravat, i amb aquella veu de l'infern, quan el trobava pel carrer durant l'any jo apretava a córrer.

La tercera perruca era la blanca. La portava el Franceset i només li tapava la part del damunt de la closca. Per sobre les orelles se li veien dos dits dels seus cabells negres i lluent. Però com que caminava corbat, recolzat al gaiato i amb la veu tremolosa, ningú dubtava que era un vell arrossinat.

Després, amb el temps, les coses van anar canviant. Ja no es feien aquelles reunions dominicals i familiars en què tothom participava. Només quedava que en alguna festa assenyalada hi havia teatre, i els Pastorets per les de Nadal. Els altres diumenges i festes de guardar van fer cine. Compraren un projector i donaven les pel·lícules que a les capitals ja havien retirat del programa.

Començava la sessió amb unes vistes fixes de Montserrat, la Torre Fiel, el monument a Colón i fins i tot la Font de les Canelles o la Creu de cal Niseta.

Petita pausa per deixar que s'asseguessin els qui havien arribat tard. Aleshores començava el cine de debò. Pel·lícula llarga, dramàtica, amb la noia maca, els bons i els dolents, als qui xiulaven i deien impropis quan estaven a la pantalla. També avisaven al bo: *No passis, que t'espera darrera la cortina...!!!*.

I si en una escena, en un clar de lluna, la noia maca i el bo apropaven llurs nassos, el barret de mossèn Ramon tapava l'objectiu, amb gran indignació i cridòria del públic, i no aixecava la censura fins que el perill havia passat.

Com a fi de festa es feia una pel·lícula còmica curta: el *Tulibiu*. (Un artista de l'època que es deia Toribio), i amb aquest nom, al poble, van batejar tots els films que fessin riure. No era rar, molts anys després, sentir que preguntessin: *Què han fet avui de Tulibiu... Doncs, una de Charlot*.

La sala del cafè del Centre Catòlic era al primer pis. Una estança llarga i poc ampla on hi havia un parell de dotzenes de taules de marbre. Paral·lel a la paret que donava al Raval hi havia una prolongació de la sala amb la taula de billar, on jo anava a fer caramboles o jugar-me els quartos amb uns quants ganàpies i banyots que ja tenien fills de la meua edat. Jugaven *al platet*, que consistia en posar un platet d'uns 10 centímetres de diàmetre al centre de la taula i fer caramboles sense que cap bola el toqués. Es començava posant cada jugador deu cèntims al plat (era el temps en què la gent parlava d'un sopar de duro com a cosa tan cara que la majoria no havia pogut mai realitzar). S'havien de fer deu caramboles sense tocar el plat. Si una bola el tocava, havies de posar deu cèntims al platet i quedaven anul·lades les caramboles que haguessis fet fins aquell moment.

Aquella vegada, jo en tenia nou, i el jugador que em precedia les va deixar juntes totes tres en un racó. No podia fallar. Les boles no s'allunyarien més de cinc centímetres, i el platet era a més d'un metre.

Els jugadors començaven a marxar i jo vaig fer despectivament la carambola d'una forta tacada. Les boles començaren a girar i crec que totes tocaren el plat. Tornaren tots com coets i m'obligaren a posar els deu cèntims al plat i esborraren les caramboles que havia fet. A començar de nou.

Vaig fer les deu caramboles ràpidament i vaig agafar el plat amb més de dues pessetes.

Els capellans també hi venien i jugaven al *tresillo* o al *solo* entre ells i gent del poble. Tot i que eren jocs inofensius, a vegades s'organitzaven trifulques extraordinàries, com la que va tenir el noi *Cametes* amb mossèn Ramon, que mentre el tenia agafat pel coll aquest li cridava: *Respecta la sotana...!!!*. Però sort que els varen separar, sinó pobra sotana. La cosa hauria acabat malament. El *Cametes* no va anar més al Centre Catòlic. Anà a l'Estrella. En aquell temps es dinava puntualment a les dotze, i un quart després, quan tocava el campanar, passava el noi *Cametes* amb una llesca de pa a la mà, i deien que anava a l'Estrella a sucuar-la amb el cafè.

A la sala del Centre Catòlic, a la paret que tocava al Raval, hi havia una litografia de tamany natural del Papa Benet XV, presidint aquella reunió de fidels creients. Sota aquesta estampa estava la taula en què es jugava fort. Al voltant s'hi aplegaven el senyor Aquilino, sastre i violinista, el *Capblanc* i uns altres punets (?), aquests de no massa bona catadura. S'hi jugava al set i mig, al canari (o sigui al burro), i altres jocs prohibits. No era estrany que en l'ardor del joc diguessin alguna jaculatòria.

El Janot: *Surto! As de bastos...!!!*

Els altres: *El nou..., la sota...*

El Jep: *Fallo...!!! i ara arrastro d'as i torno de groga. Tots rucs... i a pagar "me caso en seu"*.

I mentre, des de les altures, el Sant Pare, amb aquell somriure tan dolç, beneïa *Urbi et Orbi* especialment aquells bons cristians que s'estaven jugant les peles sota seu, i que deien uns renecs tan cargolats...